

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора Лефтерова Василя Олександровича на дисертацію Кузіної Вікторії Дмитрівни «Перфекціонізм як чинник розвитку професійної ідентичності офіцера Збройних Сил України», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 - психологія діяльності в особливих умовах

Інноваційні процеси, реформи, що відбуваються останнім часом у силових державних інститутах, зокрема у військових формуваннях, є обов'язковою умовою побудови демократичної правової і суверенної держави. Проте, будь які організаційні, матеріально-технічні, правові та інші перетворення безпосередньо здійснюються людьми, професіоналами і можливі лише завдяки їх натхненного прагнення до позитивних змін і відданої праці, що потребує досягнення високого рівня досконалості. Але іноді надмірне жадання досконалості, так званий перфекціонізм, стає серйозною психологічною проблемою і зумовлює зворотній, негативний ефект. У психологічній науці феномен перфекціонізму останнім часом набув актуальності та дослідницького попиту. Саме розгляду та науково-практичному осмисленні проблематики перфекціонізму в контексті професійної ідентичності офіцерів Збройних Сил України присвячено дисертаційну роботу Кузіної Вікторії Дмитрівни.

На підставі вивчення дисертації та праць здобувача нами було здійснено об'єктивну експертизу представленого на захист наукового дослідження.

Тема дисертації, обрана В.Д. Кузіної, як вже було зазначено, є вельми актуальною і обумовлена потребами подальшого розвитку теоретичної рефлексії психологічних вчень про особистість та діяльність фахівців, що працюють в особливих умовах, а також необхідністю науково-практичної розробки засобів і технологій особистісно-професійного розвитку офіцерів Збройних Сил України. Адже досліджені раніше концепції перфекціонізму та професійної ідентичності потребують подальшого наукового опрацювання та удосконалення з урахуванням сучасних викликів у сфері військово-професійної діяльності.

У своїй роботі В.Д. Кузіна визначила адекватні змісту загальну мету, об'єкт, предмет, наукову новизну й інші методологічні та прогностичні складові ґрунтовного наукового дослідження, а також його головні завдання. Зокрема йдеться про здійснення теоретичного аналізу розробленості проблем перфекціонізму та професійної ідентичності офіцера, проведення емпіричного дослідження з виявлення впливу перфекціонізму на розвиток професійної ідентичності офіцера під час військово-професійної діяльності, а також розробку програми професійно-психологічного тренінгу розвитку конструктивного перфекціонізму та професійної ідентичності офіцера Збройних Сил України.

Для вирішення задуму та ідеї дослідження здобувач організувала науковий пошук, що включав як теоретичне опрацювання наукових джерел за проблемою, так і низку емпіричних досліджень. Базові положення, які виносяться автором на захист, забезпечені належним ступенем наукової новизни та включають обґрунтування й експериментальну перевірку залежності ступеня розвитку професійної ідентичності офіцера від рівня прояву його перфекціонізму та виявлення специфіки взаємозв'язків психологічних характеристик структури перфекціонізму особистості офіцера з особливостями його професійної ідентичності. Крім цього В.Д. Кузіна доповнила змістові характеристики перфекціоністських настанов і професійної ідентичності офіцера такими важливими характеристиками, як професійні компетентність, авторитет, результативність та ефективність, функціонально-рольова поведінка, уміння розв'язувати професійно зумовлені задачі тощо.

Загальна будова дисертації відповідає завданням та логіці дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Автором здійснений ґрунтовний теоретичний розгляд попередніх наукових підходів до розуміння сутності перфекціонізму. Зокрема, проаналізовано багатовекторність та комплексність прояву перфекціонізму в офіцерів, що поєднує в собі індивідуально-психологічні якості та особистісні характеристики, котрі детермінують встановлення занадто високих особистісних стереотипів та стандартів військово-професійної діяльності, прагнення до найвищої досконалості

та результатів за прийнятим зовнішнім еталонними зразком. Проте В.Д. Кузіна доводить, що перфекціонізм може виявлятися і в неконструктивній формі ірраціональних переконань або дисфункційних установок, концентрації на реальних і минулих помилках, схильності до генералізації решти життєвих стандартів. Такі деструктивні особливості прояву перфекціонізму в індивідуально-психологічних якостях офіцера можуть негативно позначатися не тільки на ефективності його повсякденної військово-професійної діяльності, а й ставити під загрозу професійне довголіття, життя та здоров'я.

Всебічний науковий аналіз автор здійснила також феномену професійної ідентичності офіцера, що визначено як інтегративний психологічний конструкт, який виявляється в усвідомленому ототожненні себе з професією офіцера і військово-професійним середовищем. Професійна ідентичність формується у процесі професійного розвитку та є одним із важливих показників становлення особистості військового професіонала.

Творче поєднання теоретико-прикладних засад перфекціонізму та професійної ідентичності офіцерів, а також власного бачення впливу перфекціоністських настанов на процес професійної ідентифікації, дозволило В.Д. Кузіній розробити оригінальну модель взаємозв'язку перфекціонізму та професійної ідентичності офіцера. В зазначеній моделі взаємозв'язок перфекціонізму та змістових характеристик професійної ідентичності офіцера запропоновано досліджувати за когнітивно-рефлексивним, суб'єктно-особистісним, операційно-регуляційним та результативно-діяльнісним критеріями.

Виділені автором компоненти моделі стали методичною основою розробки психодіагностичного апарату та проведення емпіричного дослідження змістових характеристик перфекціонізму, як чинника розвитку професійної ідентичності офіцерів.

Емпіричне дослідження автора за автентичністю, процедурою проведення, різноманітністю засобів та методів, в тому числі за якісним кількісним аналізом результатів, репрезентативністю вибірки та вірогідністю отриманих результатів - є гідним взірцем наукового пошуку. Зазначене дослідження проводилося на базі Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, у

якому брали участь 198 офіцерів-слухачів, представників різних управлінсько-професійних ланок, посадових і вікових категорій.

За результатами емпіричного дослідження автором встановлені психологічні особливості особистості офіцерів з високим, середнім та низьким рівнем перфекціонізму та найбільш характерні для них стилі професійної діяльності. Так, офіцерам, які виявили високий рівень перфекціонізму притаманні вимогливість до себе, орієнтація на «найбільш успішних» колег по службі, фіксація уваги на власних невдачах і помилках, для них характерне прагнення видатися бездоганим в очах навколишніх, викликати своєю досконалістю їх повагу, поводитися таким чином, щоб приховати власну недосконалість від інших. Найбільш виразними для них є дифузний стиль професійної ідентичності (прийняття рішень на ходу, відкладання на невизначений час) та в меншому ступені нормативний стиль (прагнення слідувати традиціям, груповим нормам, соціально бажаним варіантам рішення).

У групі офіцерів з середнім рівнем перфекціонізму менш виразними є вимоги до себе, вони можуть відчувати певні сумніви та вагання при виконанні завдань у повсякденній діяльності, у них характерне прагнення приховати власну недосконалість. Найбільш виразними є інформаційний (прагнення отримувати максимум інформації в ситуації наявного вибору, важливість мети для себе) та нормативний стилі (прагнення слідувати традиціям, груповим нормам, соціально бажаним варіантам рішення) професійної ідентичності.

У групі офіцерів з низьким рівнем перфекціонізму проявляються нижчі вимоги, як до себе, так й до колег, у них наявне прагнення уникнути визнання власної недосконалості перед іншими. Найбільш виразним є інформаційний стиль професійної ідентичності (прагнення отримувати максимум інформації в ситуації наявного вибору, важливість мети для себе) у поєднанні з високою сталістю вибудовування поведінки у професійному середовищі.

Проведений автором кореляційний аналіз дозволив визначити, що існує пряма залежність у розвитку пов'язаних якостей між собою, зокрема між рівнем розвитку перфекціонізму офіцерів та змістовими характеристиками їх професійної ідентичності.

Практичним здобутком дисертаційної роботи і безпосереднім впровадженням результатів проведеного дослідження є запропонована В.Д. Кузиною тренінгова програма «Розвиток конструктивного перфекціонізму та професійної ідентичності особистості офіцера». Слід зазначити, що авторський тренінг досить структурований, характеризується дотриманням основних дидактичних принципів та вимог проведення тренінгової роботи, високим рівнем праксеологічності та релевантності щодо розвитку істотних складових усіх функціональних структур конструктивного перфекціонізму та професійної ідентичності особистості офіцера.

Апробація зазначеного тренінгу засвідчила його ефективність та валідність відносно розвитку властивостей конструктивного перфекціонізму та професійної ідентичності у офіцерів. Саме тому актуалізується питання більш широкого використання зазначеного тренінгу в особистісно-професійному розвитку військовослужбовців та фахівців інших силових структур.

У дисертації дотримано цілу низку формальних, але необхідних вимог. Зокрема, ми засвідчуємо належну апробацію дисертації, яку було обговорено на різних конференціях і круглих столах. Основні положення дисертації відображені у 17 публікаціях, серед яких: 7 статей у наукових фахових психологічних виданнях України (з них 3 – у наукометричних виданнях), 1 стаття в науковому журналі, що входить до міжнародних наукометричних баз. Зміст автореферату віддзеркалює головні положення дисертаційного дослідження і є ідентичним дисертації, яка у свою чергу цілком відповідає спеціальності - 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Оформлення дисертації та автореферату відповідає державному стандарту, що висувається до такого роду наукових робіт.

Водночас, необхідно висловити ряд зауважень та побажань:

1. В авторській моделі взаємозв'язку перфекціонізму та професійної ідентичності офіцера, що обґрунтовується на стор. 89-90 дисертації, деякі критерії цього взаємозв'язку дещо дублюються. Так, окремі показники когнітивно-рефлексивного та суб'єктно-особистісного критеріїв стосуються уявлення і ставлення до себе, оточуючих, своєї професії тощо. Можливо в моделі

слід було більш чітко окреслити зазначені критерії, наприклад когнітивно-рефлексивний критерій змістовно мав би складатися переважно із зовнішніх соціально-професійних когніцій (образ професії, професійна обізнаність, професійна спільнота тощо). А суб'єктно-особистісний критерій вмещував би внутрішні індивідуально-психологічні когніції (самоствалення, самоповага, самооцінка). Тобто як сам автор розглядає у роботі (стор. 31) бажано було відокремити ці два критерії, один з яких базується на об'єктно-орієнтованих показниках (на інших) другий - на суб'єктно-орієнтованих (на себе).

2. В роботі застосовуються поняття «конструктивний (адаптивний) перфекціонізм», особливості та зміст якого загалом в науці досліджені, а також таке поняття як «досягнута» або «активна професійна ідентичність», змістові характеристики якого розглядає автор. Проте, на наш погляд, оскільки ці категорії визначаються цілеутворюючими конструктами запропонованого тренінгу для офіцерів Збройних Сил України, вони потребують більш ретельного опрацювання.

3. Аналізуючи в роботі деструктивно високий рівень перфекціонізму можна було дослідити його зв'язок із проявом професійного вигорання офіцерів під час службової діяльності.

4. В авторському тренінгу з розвитку конструктивного перфекціонізму та професійної ідентичності офіцерів Збройних Сил України бажано включити більше вправ і психотехнік з моделювання екстремальних умов військово-професійної діяльності, формування конструктивного перфекціонізму в питаннях виконання бойової задачі в умовах вітальної загрози, визначення прояву і меж перфекціонізму та професійної ідентичності в моральних питаннях: відданості, самопожертви, патріотизму, офіцерської честі тощо.

5. На наш погляд, інформативними були б також результати експериментальної апробації тренінгу не лише на вибірці офіцерів з найвищими показниками перфекціонізму, а із тими, хто виявив середній чи низький рівень перфекціонізму.

Проте, зроблені зауваження мають переважно суб'єктивний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Кузіної Вікторії Дмитрівни.

Вивчення дисертаційної роботи та автореферату дозволяє зробити **висновок** про те, що методологічне обґрунтування вихідних положень дисертації, використання комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його меті та завданням, сутнісний аналіз емпіричного матеріалу, статистична обробка отриманих кількісних даних забезпечили вірогідність і надійність результатів наукового пошуку. У дисертації реалізується нове вирішення надзвичайно важливої наукової проблеми щодо вивчення впливу перфекціонізму офіцера на розвиток його професійної ідентичності, обґрунтування та розробки психологічних засобів розвитку змістових характеристик конструктивного перфекціонізму офіцера та досягнення ним вищого рівня професійної ідентичності.

Представлена до захисту дисертація є завершеним, самостійним дослідженням, якому притаманна актуальність, новизна, теоретична та практична значущість, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013, № 567, а її автор Кузіна Вікторія Дмитрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології та психології
Національного університету
«Одеська юридична академія»

В.О. Лефтеров

Підпис засвідчую,
Проректор з наукової роботи
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор

Г.О. Ульянова